

DVIJE ANAGRAFSKE TABELE ZA PODRUČJE DALMACIJE IZ DRUGE POLOVICE 18. STOLJEĆA

Danica Božić-Bužančić

U rukopisnoj ostavštini obitelji Garanjin-Fanfionja iz Trogira sačuvani su i fragmenti arhiva splitske nadbiskupije. Naime, jedan od najznačajnijih članova obitelji Garanjin bio je Ivan Luka stariji, ranije rapski biskup (1756—1765), a kasnije splitski nadbiskup (1765—1783). On je vjerojatno često boravio u obiteljskoj kući u Trogiru, u kojoj je sakupio vrlo vrijednu biblioteku i rukopisnu zbirku¹, što je sigurno obilato koristio pri radu, a tamo je prema potrebi prenosio i spise iz nadbiskupskog arhiva. U Trogiru je čuvao i svoj lični arhiv².

Među spomenutim fragmentima, koji su zajedno s ostalom građom ove rukopisne ostavštine sačuvani u obiteljskoj kući u Trogiru, nalazi se i grupa tabelarnih prikaza anagrafskih podataka iz druge polovice 18. stoljeća. Veći dio zabilježile su nadležne crkvene vlasti, dok su neke podatke sabrale civilne vlasti, a prepisane su za potrebe nadbiskupa.

Najznačajnija iz ove grupe je tabela koja sadrži bogate podatke za područje Mletačke Dalmacije i Mletačke Albanije. To je dokumenat formata 53 × 77 pisan na kukuruzovu papiru smeđom tintom, tadašnjim službenim jezikom talijanskim; dobro je sačuvan. Tabela je sastavljena 1771. god. po naređenju generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju Domenica Condulmera (providur od 1769. do 1771). Koliko smo mogli istražiti, nigdje nije objavljena. Primjerak sačuvan kod Garanjina prepisan je za potrebe nadbiskupa, pa je po sredini naslova nacrtan smeđom bojom grb familije Garanjin s nadbiskupskim emblemima.³ Original tabele nije sačuvan među Condulmerovim spisima u Historijskom arhivu u Zadru.

Naslov tabele glasi »Anagrafi o sia descrizione della Popolazione totale della Citta della Dalmazia colli loro territorij, Scogli, ed Isole adiacenti, e dell'Albania con suoi Communi, e Contee, dimostrata in tutte le divisioni degli Ordini, e Classi di Persone aggiuntovi in oltre la descrizione degli Animali, Edifizj, Praterie, Armi da Fuoco e da taglio, e finalmente delle Barche da Traffico, e da Traghetto appartenenti a dette Provincie, e ciò per ordine di Sua Eccellenza il Signor Dominico Condulmer Proveditor General in Dalmazia, et Albania eseguituamente a Commissioni del Magnifico Eccellentissimo dè Deputati, et Aggiunti alla proui-

ggione del Dinaro relative a uenerati Decreti dell'Eccellente Senato per l'anno 1771.« Na poledini tabele kurzivom je zabilježeno: »Anagrafi della Dalmazia et Albania dell'anno 1771 . . . Stato dell Anine e Parochie, della Diocesi di Spalato sotto il fù Monsignor Arcivescovo Garagnin«.

Deset godina kasnije uglavnom istu vrstu podataka daje nam drugi generalni providur Boldù. Podaci na ovoj tabeli odnose se također na područje Dalmacije i Mletačke Albanije. Sastavljena je 1. ožujka 1781. god. Maschek ne spominje Condulmerovu tabelu, nego smatra da je prvi kompletni i detaljni anagrafski pregled za Dalmaciju i Albaniju Boldùova tabela. Koliko smo mogli konstatirati, ni ova tabela nije nigdje u cjelini objavljena, razni autori djela naučne publicistike donijeli su samo sumarne podatke⁴, a posebne podatke za Poljičku kneževinu donosi I. Rubić u svojoj studiji Poljica⁵. Ova se tabela čuva u Historijskom arhivu u Zadru⁶, formata je 58 × 85, također kukuruzov papir, ispisana smeđom tintom, talijanskim jezikom. Nosi naslov »Adi Marzo 1781. Zara Anagrafi generale della Dalmazia, Albania, et 'Isole, fatta per Ordine dell'illustrissimo ed eccellentissimo Signor Paolo Boldù Proveditor general in dette Provinzie«.

Smatrali smo da je korisno objaviti obje ove tabele, iako su sastavljene u razmaku od 10 godina. Iz svega se vidi da za Boldùovu tabelu nisu korišteni podaci iz Condulmerove tabele. Ove će tabele dopuniti poznavanje prilika u Dalmaciji u drugoj polovici 18. st. Za razdoblje oko konca stoljeća pregledne anagrafske podatke dao je Ivan Luka Garanjin mlađi⁷, a za sam konac stoljeća Steffaneo.⁸ Više sumarne podatke dao je Katalinić,⁹ koji se služio i Garanjinovim podacima.¹⁰

I Condulmerova i Boldùova tabela vertikalno su podijeljene na administrativna područja na koja su bile podijeljene Dalmacija i Albanija, grupirajući ta područja u tri grupe. Prvom grupom obuhvaćene su administrativne jedinice kopnenog dijela Dalmacije s otocima koji su im pripadali. Razlika između ove druge tabele u ovoj grupi podataka je u tome, što je kod Condulmera Novigrad posebna administrativna jedinica, dok su kod Boldùa podaci za područje Novigrada dani zajedno s podacima za područje Zadra.¹¹

U drugu grupu spadaju otoci, odnosno grupe otoka koje su sačinjavale posebna administrativna područja. U ovom dijelu tabela razlika je samo formalna: Condulmer navodi samo ime otoka, dok Boldù navodi glavno naselje i teritorij, kao što to obojica čine za prethodnu grupu.

Treća grupa sadrži podatke za područje Mletačke Albanije. U ovoj grupi među tabelama nema razlike.

Boldù izdvaja rubrike s podacima o brodovlju u posebnu tabelu. On za ovu grupu podataka posebno navodi Lošinj Mali i Lošinj Veliki, jer su imali više većih plovnih jedinica od svih ostalih primorskih mjesta u Dalmaciji.

Steffaneo se u svojoj tabeli drži austrijske podjele Dalmacije na »Cesaro Reggie superiorità locali« uzimajući još i Poljica, koja nisu imala ovu vrstu mjesne vlasti, nego su još uvijek bila republika, naravno pod vlašću Austrije. Za Albaniju Garanjin donosi samo sumarne podatke, a Steffaneo je ne spominje.

Condulmerova tabela je vodoravno podijeljena na 11 rubrika s 38 podrubrika. Boldùova tabela nema sistem rubrika i podrubrika, nego ima

samo rubrike koje su kod Condulmera podrubrike s nešto različitim poretkom. Rubrika ima ukupno 36, a podijeljene su jačim crtama u 8 grupa podataka.

U vrsti podataka razlika je među ovim tabelama slijedeća. Boldù donosi broj sela koja su pripadala pojedinom administrativnom području, dok kod Condulmera tih podataka nema, dalje, Boldùova tabela donosi broj svinja koje su se gajile na pojedinom području, Condulmerova ni to ne donosi. Condulmerova pak tabela donosi broj livada na pojedinom području, posebno onih koje su služile za zajedničku ispašu, a posebno livada u privatnom vlasništvu. Boldùova tabela te podatke ne donosi.

Razlika u broju, tj. između 38 podrubrika na Condulmerovoj tabeli i 36 rubrika na Boldùovoj je u tome što su Jevreji na Condulmerovoj tabeli jedanput stavljeni u podrubriku četvrte rubrike, koja glasi »Altri ordini di persone non compressi nella popolazione«, a gdje ostale dvije podrubrike daju podatke o mornarima i obrtnicima. Vjerojatno su se tu pod Jevrejima podrazumijevali poslovni ljudi te vjeroispovijesti, jer su ponovno stavljeni pod rubriku koja dijeli stanovništvo po vjerskoj pripadnosti. Boldùova tabela daje broj Jevreja samo u rubrici o broju stanovništva po vjerskoj pripadnosti. Druga razlika u broju rubrika i podrubrika je u tome što Condulmerova tabela daje i konačni zbroj stanovništva, bez obzira na ikakvu podjelu, dok Boldùova to ne daje.

U opisu rubrika, odnosno podrubrika, držat ćemo se Condulmerova poretka. Prva rubrika daje prikaz broja obitelji dijeleći ih po klasnoj pripadnosti na: plemićke, građanske i pučke. Iako u 18. stoljeću klasne razlike u Dalmaciji nisu više bile tako oštre, građanski se stalež sve više uzdizao i pojedinci su dobivali plemićke titule i postajali članovi gradskih Velikih vijeća, ipak su se pojedinci otimali za plemstvo, jer je ono donosilo privilegije, a time i materijalnu korist. Te su se socijalne razlike odrazile i na ovim tabelama. Međutim, krajem stoljeća, kada je već pala Mletačka republika, a duh francuske revolucije dopro pomalo i do nas, klasnu podjelu stanovništva ne nalazimo ni kod Garanjina, koji je svoje djelo i publicirao za vrijeme Francuza, a ni kod Steffanea.

Druga je rubrika razrađena na pet podrubrika koje dijele stanovništvo po životnoj dobi. Treća rubrika daje pregled svećenstva rimokatoličkog i grkoistočnjačkog.

Cetvrta je rubrika posebno interesantna jer donosi podatke o zanatlijama, mornarima i Jevrejima, kako je već rečeno vjerojatno kao poslovnim ljudima, trgovcima i zanatlijama, jer su to bile profesije kojima su se oni gotovo isključivo bavili. Nažalost, rubrika o zanatlijama nije razrađena po strukama, što bi bilo dragocjeno. Ipak, ovim i sumarnim podacima dobivamo barem donekle uvid u zanatstvo toga doba, za koje Ivan Luka Garanjin pri kraju stoljeća tvrdi da je u Dalmaciji jako zaostalo, da je bilo tek nekoliko bijednih ribara i poneki primitivni zanatlija.¹² Slijedeća rubrika dijeli stanovništvo po vjerskoj pripadnosti na rimokatolike, grkoistočnjake i Jevreje.

Sedma rubrika donosi podatke o broju hladnog i vatrenog oružja, što nam autori tabelarnih prikaza iz konca stoljeća ne donose.

Interesantno je da ovdje nema podataka o teškom vatomnom oružju, dok je lako vatreno i hladno oružje dosta brojno. Moglo bi se stoga pretpostaviti da se ovdje radi o oružju u rukama za vojsku sposobnih zemljo-

radnika nastanjenih u selima i gradskim predgrađima, od kojih je bila formirana teritorijalna vojska, cernide.¹³

Nažalost, i ovdje imamo samo šture podatke kakvi i mogu biti u ovakvim tabelarnim prikazima, a o umjetničkoj izradi oružja, o plemenitim metalima i sedefu, čime su pojedini komadi bili ukrašeni, nažalost ne znamo ništa. Slika mnogih vrijednih komada oružja ostala je i do danas u sjećanju naših starih Zagoraca, a nešto je od toga srećom i sačuvano. Ipak je, nerazumijevanjem neukih i vjehom vremena, većina ovih vrijednih predmeta zauvijek nestala.

U osmoj rubrici dan je broj kuća. Izgleda da se ovaj podatak odnosi na broj zgrada, a ne na broj obitelji. Ostale su rubrike važne za upoznavanje ekonomske baze u Dalmaciji. One nam donose popis stoke po vrstama, i to konja za jahanje,¹⁴ krupnog i sitnog blaga¹⁵ i teretne marve, koja je bila tako dragocjena za Dalmaciju u kojoj cesta gotovo i nije bilo, a teren je dobrim dijelom bio teško prohodni kamenjar.¹⁶ U devetoj je rubrici, kako je već rečeno, dana površina livada. Na tabeli nije naznačeno kojom su mjerom izražene cifre, ali se vjerojatno radi o padovanjskim kampima.¹⁷ U kampima veličinu terena izražava i Garanjin, dok je Steffaneo precizira u kampima i njegovim dijelovima kvartima i tavolama. U geografskim podacima ne možemo ni činiti usporedbu između Condulmerove tabele i Garanjinove, koja je daleko bogatija, a da i ne govorimo o Steffaneovoj, koja analitički razrađuje teren Dalmacije.

Deseta rubrika u ovim tabelama, nazvana »Edifizi«, daje pregled mlinova za žitarice i ulje,¹⁸ a posljednja donosi pregled plovnih objekata svih vrsti i veličina koje je imala tadašnja Dalmacija i Mletačka Albanija. Iste vrste lađa nabrojene su i u jednoj i u drugoj tabeli, samo što Condulmer za sve stavlja zajednički naziv »barche da traffico e da traghetto«. Rubrika je podijeljena na 8 podrubrika. Kod Boldua je tih 8 rubrika podijeljeno u dvije grupe, u prvoj su »legni da traffico«, brodovi za promet i trgovinu. To su bili veći brodovi: vašeli¹⁹ i fregadoni,²⁰ zatim polake,²¹ marciljane,²² pandore, tartane,²³ tartanele, trabakuli²⁴ i pelige.²⁵ U drugu su grupu spadali »legni da traghetto«, a to su bile gajete²⁶ i barkete.

Izgleda da autori tabela donose samo podatke o plovnim objektima na moru, bez obzira na njihovu veličinu, dok trupice koje su se tako mnogo upotrebljavale za prijevoz ljudi i manjih tereta, kao i za ribolov na rijekama, nisu uopće uzimali u obzir. Tako npr. na upravnom području Knina, kao i Neretve (Metkovića) nisu zabilježeni plovnih objekti, iako ih je sigurno bilo u većem broju, kako za kninsko područje kaže anonimni izvjestitelj.²⁷

U obim tabelama podaci za sve upravne jedinice jednako su umetani u tipizirane rubrike. To je sastavljačima svakako bilo najpraktičnije, i tako su tabele najpreglednije, ali na taj način specifičnosti nisu mogle doći do izražaja. Npr. u obim tabelama stoji »Pogiza e suo territorio«, kao što je to naznačeno i za ostala upravna područja koja su imala glavni grad i ostali teritorij, npr. Split, Šibenik, Zadar, itd. Međutim, cijeli teritorij ove male kneževine u blizini Splita zvao se Poljica, i na njemu nije bilo nijednog naselja koje bi nosilo naziv Poljica. Dalje, kao i u svim ostalim upravnim jedinicama po klasnoj podjeli svrstane su obitelji i u Poljicima pod plemićke, građanske i pučke. Međutim, stanov-

ništvo je ovdje bilo zemljoradničko s plemićkim obiteljima ugrića i didića, koje su se isto tako bavile zemljoradnjom. Građana u klasičnom smislu riječi nije uopće bilo, jer u Poljicima nije bilo nijednog grada. Sastavljači tabela su vjerojatno pod plemićke obitelji svrstali ugriće i uglednije didiće, pod građanske siromašnije didiće i bogatije pučane, a pod pučke obitelji tzv. kmetiće, koji su u stvari bili pučani s kolonatskim obavezama, a obitavali su u pučkim kotarima: Podstrana, Jesenice, Duće i Srinjine u koje je spadao i dio Tugara.

Za Poljica je kod Boldùa, a i kod Garanjina, netačan podatak o selima Poljičke kneževine. Ona je, naime, bila podijeljena na dvanaest katuna, to su bili: Podstrana, Jesenice, Duće ili Truše, Srinjine, Sitno, Dubrava, Gata, Čićla, Zvečanje, Kostanje, Gornje Polje (ili Gornji Dolac), Donje Polje (ili Donji Dolac). Svaki je katun imao pod svojom upravom nekoliko sela. Rubić u navedenoj radnji o Poljicima navodi 21 selo na teritoriju Poljica.²⁸ Znači da su sastavljači tabela poistovjetili katune sa selima.

Na Garanjinovoj tabeli broj kuća u Poljicima iznosi 400, a broj obitelji 427. Ovdje se Garanjinu uvukla krupna greška. Naime, on se izgleda poslužio Boldùovom tabelom i uzeo iz nje samo broj pučkih obitelji, a ispustio je 617 takozvanih građanskih obitelji i 52 plemićke. Nije moguće ustanoviti izvor iz kojega je crpio podatke za broj kuća, kojih je po njegovoj tabeli bilo 400. Po Condulmerovoj tabeli u Poljicima je 1771. god. bilo 1021 kuća, a po Boldùovoj 1781. g. 1090 kuća, što odgovara i broju obitelji.

Na istom ovom teritoriju upadno je mali broj stanovnika, kao i sitnog i krupnog blaga prema Condulmerovoj tabeli. Broj obitelji na ove dvije tabele razlikuje se za 79 obitelji više na Boldùovoj tabeli, a stanovništvo bi za tih deset godina bilo poraslo za 2098 stanovnika, što s obzirom na ukupni broj žitelja, ispada ipak nesrazmjerno. Naime, kod Condulmera imamo u Poljicima ukupno 4715 stanovnika, a kod Boldùa 6813, kod Garanjina pak 6566.

U nadbiskupskom arhivu, u kojem je nađena i Condulmerova tabela, sačuvana su i dva popisa stanovništva Poljica po župama sastavljena od crkvenih vlasti. U prvom su uzeti podaci za 14 župa Poljičke republike (u istom dokumentu dani su i podaci za sela izvan granica Poljica ali naravno njih ne uzimamo u obzir). Taj je popis sastavljen 1769, a uzete su župe Donji Dolac, Srijani, Gornje Polje (ili Gornji Dolac), Trnbusi, Podgrađe, Kostanje, Zvečanje, Ostrvica, Čićla Gata, Dubrava, Tugare, Srinjine i Sitno. Drugi dokumenat nije datiran, ali prema podatku o posvećenju crkve sv. Petra u Čićli 1769. god., što se u njemu spominje, znači da je sastavljen iza te godine, ali neposredno, jer se brojke između jednog i drugog vrlo malo razlikuju. I u ovom su dokumentu podaci sređeni po župama i sve se, osim jedne, odnose na poljički teritorij. Tu su podaci za sve župe iz prvog dokumenta osim za Podgrađe, a dodani su još i podaci za primorske župe Duće, Jesenice i Podstranu. Diferencija u broju stanovnika, kako je rečeno, vrlo je mala, pa ako ih kombiniramo uzimajući kao bazu drugu tabelu, dodajući iz prve Podgrađe, dobivamo da je iza 1769. god., dakle vremenski vrlo blizu podacima Condulmerove tabele, u 17 poljičkih župa bilo 1145 kuća sa 7.426 stanovnika, iz čega

proizlazi da je kod Condulmera ubilježen pogrešan podatak o broju stanovnika.²⁹

Vrlo lako da su i podaci o sitnom i krupnom blagu netočni, ali žalost nemamo građe za kompariranje. Po Condulmeru je u Poljicima bilo sitnog blaga 1494 glave, dakle samo nešto više od jedne glave na svaku kuću, po Bolduu je 1781. bilo 6.067 glava, a po Garanjinu 6.057, što je vjerojatno s pogrešnom deseticom prepisana cifra od Boldua. Krupnog blaga bilo je po Condulmeru 297, po Bolduu 861, a po Garanjinu 851. Poljica su bila po poljoprivredi, u odnosu na ostalu Dalmaciju, napredan kraj. To nam potvrđuje anonimni izvjestitelj i Ivan Luka Garanjin mlađi.³⁰ Međutim, Poljica su dobrim dijelom i čisto brdski kraj, pa je moralo biti razvijeno stočarstvo kao jedan od važnih faktora za život i nije moguće da je moglo biti tako malo stoke. Ipak će se ovim podacima trebati još pozabaviti.³¹

Dvije upadne greške, za koje nema sumnje da to ne bi bile, uvukle su se prepisivaču Condulmerove tabele. Naime, kada navodi podatke o oružju i kućama u Novigradu ubilježava enormne cifre, koje ponavlja i kod ukupnog zbroja za kopneni dio Dalmacije. Zbrojeve ovih rubrika nismo korigirali, jer to zbog spomenutih grešaka nije bilo moguće.

Ovo je tek nekoliko napomena, a vjerojatno na tabelama ima i drugih podataka koji dolaze u pitanje.³²

¹ Kratak opis ove vrlo značajne biblioteke i rukopisne ostavštine dao je Hrvoje Morović u radnji: O trogirskoj knjižnici Garanjin-Fanfonja (Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. 1964, str. 95—106). Međutim, samog arhiva obitelji samo se dotakao, jer je ovaj tada bio potpuno nesređen. Obiteljski arhiv sastoji se od arhiva obitelji Garanjin iz Trogira, obitelji Fanfonja iz Zadra i obitelji Garanjin-Fanfonja, nastavak obitelji Garanjin u Trogiru iz 1840.

Obitelj Garanjin doselila se u Trogir u 17. stoljeću iz Venecije. U Veneciji su članovi ove obitelji bili »passamaneri«, tj. proizvodili su fini tekstil brokat. Nije dosada poznato da bi se ovom djelatnošću bavili i u Dalmaciji. Ovdje su bili trgovci, zakupci daća, suvlasnici obrtničkih radnja. Spretnim poslovanjem i špekulacijama jako su razgranali svoju djelatnost i nagomilali veliko bogatstvo, naročito u zemljišnim posjedima. U političkom i društvenom životu zauzimali su značajna mjesta. Zenidbenim vezama dolazili su u rod s uglednim domaćim obiteljima. Ličnim ugledom, djelovanjem i intelektualnim radom isticao se Ivan Luka nadbiskup i njegova dva nećaka Ivan Luka mladi i donekle Dominik.

Administraciju svojih posjeda i poslovanja vodili su vrlo uredno i precizno, a izgleda da su i redovito imali jedno lice koje im je u tome pomagalo. To je početkom 19. stoljeća bio neki Madonica.

Posebno su vodili knjige novčanih prihoda i rashoda kojima su bili priloženi svi odgovarajući spisi, pa knjige prihoda u naturi, i to po vrstama, posebno za svako imanje; prijepise korespondencije, knjige trgovine. Parnični spisi su im uglavnom bili sređeni po parnicama, korespondencija po autorima ili kronološki, kako im je već u pojedinom slučaju odgovaralo, itd.

Arhiv je uopće vrlo vrijedan za proučavanje ekonomskih prilika srednje Dalmacije 18. i prve polovice 19. vijeka, trgovine, donekle i zanatstva, agrarnih odnosa, poljoprivrednih kultura, itd. Nažalost, arhiv je dosta stradao u pobuni trogirskog puka 1797. god., a i kasnije, o čemu će dalje biti govora.

Sačuvan je inventar sastavljen 24. siječnja 1799, a potpisao ga je Dominik Garanjin, koji je, uglavnom, u svoje doba i vodio upravu nad imanjem i poslovanje. Inventar je sastavljen u obliku prošivenog neuvezanog sveska. Građa je u njemu popisana topografskim redom. Bila je poredana po policama koje su bile označene slovima od A do I. Na prvij je polici bila obiteljska korespondencija, a na drugoj su bile knjige administracije svih grana njihove djelatnosti, kao i uprave nad njihovim imanjima. Ove dvije grupe bile su izvan fascikla. Ostala građa, tj. spisi, bili su sređeni u 24 fascikla označena arapskim brojkama; neki brojevi su imali više fascikala. Unutar fascikla građa je bila uložena u mape nazvane »colto« po predmetima, i fascikli su bili formirani po predmetima, ali u širem smislu.

Krajem prve polovice 19. st. izumiru muški članovi ove obitelji. Jedini potomak, kćer Ivana Luke mlađega Katarina, udaje se za člana stare plemićke obitelji iz Zadra Antu Fanfonju. Ova obitelj nasljeđuje cjelokupni imetak Garanjin i nastavlja lozu pod imenom Fanfonja-Garanjin. Spisi ove obitelji sastoje se od korespondencije, poslovnih spisa i knjiga uprave nad posjedima, te ličnih spisa pojedinih članova. Inventar do sada nije poznat.

U ovoj rukopisnoj ostavštini sačuvali su se i fragmenti arhiva raznih političkih i društvenih organizacija u kojima su djelovali članovi spomenutih obitelji, a i raniji, od 14. do 20. st., međutim, njih nemamo nigdje popisane. Isto tako nisu u spomenuti inventar ušli ni brojni rukopisi Ivana Luke mlađega. Nadbiskupove homilije popisane su u inventaru biblioteke.

Obitelj Fanfonja iz Zadra, po njihovu rodoslovnom stablu, poznata je već u 12. stoljeću, a potječe od hrvatskog plemstva s rijeke Plive (v. V. Dujsin, Zbornik plemstva, Zagreb 1938, str. 226). U toku stoljeća njeni su članovi vršili važne vojničke, političke i društvene dužnosti. Inače je ova obitelj imala veće posjede u Zadru i njegovoj okolini. Izgleda da je najveći dio arhiva ove obitelji prenesen u Trogir i uključen u ovu cjelokupnu rukopisnu ostavštinu. Inventar ovog bogatog arhiva (od 14. stoljeća dalje) dosada nam je nepoznat, ali je sačuvan alfabetski indeks. Na prvij stranici indeksa su zabilježena uputstva o smještaju građe. I ovdje su bili repertoriji, kao i druge knjige »libri manoscritti e stampati« — svesci, posebno smješteni. Arhiv same obitelji bio je složen u 69 fascikala, zapravo u 69 brojeva od kojih su neki označavali više fascikala; fascikli ovog arhiva bili su također označeni arapskim brojevima, a mapice u njima rimskim. Građa je bila sređena po predmetima. Dok kod Garanjina u inventaru nema institucija u kojima su oni djelovali, kod Fanfonja je u inventar ušla i građa koja nije samo obiteljska, i to kao posebna grupa koja je bila uložena u fascikle označene velikim slovima od A do Q. Neka su slova imala i dva fascikla. Građa je unutra bila složena u mapama, označena rimskim brojevima i sređena po sadržaju, odnosno po provenijenciji.

Nažalost, sva je ova građa nađena poslije oslobođenja u obiteljskoj kući Garanjin-Fanfonja, najvećim dijelom ispremiješana; vrlo je malo fascikala sačuvano u sređenom stanju. Sada je, kako je već rečeno, privremeno smještena u Historijskom arhivu u Splitu i u toku je sređivanje.

² Skoro svu nadbiskupovu korespondenciju, kao i mnoge druge dokumente iz ove rukopisne ostavštine, prodala je obitelj Zemaljskom arhivu u Zagrebu.

H. Morović u spomenutoj radnji »O trogirskoj knjižnici Garanjin-Fanfionja« pokušava, na osnovi korespondencije don Frane Bulića i naučne publicistike, raščistiti pitanje što je sve prodano i kome iz ovog arhiva i biblioteke. U borbi za otkup tih dragocjenosti, koja je za Split bila bezuspješna, jednu od značajnih uloga odigrao je don Frane Bulić.

Prema spomenutim izvorima, u rujnu 1910. otkupila je Zemaljska vlada u Zagrebu neke rukopise i arhivski materijal od obitelji Fanfionja. Iz spomenute korespondencije proizlazi da je otkup izvršen bez znanja konzervatora Bulića.

U Arhivu Hrvatske u Zagrebu sačuvan je dnevnik tadašnjeg direktora tog arhiva E. Laszowskog, u kojem je opisano njegovo putovanje u Trogir (u rujnu 1910. god.) radi otkupa spomenute biblioteke i arhiva. Iz njega saznajemo da je Tomašić, čim je postao banom, zajedno s Laszowskim nastojao otkupiti čitavu biblioteku i arhiv, a u prvom redu Farlatijeva Collectanea i Historiu Salonitanu Tome Arcidakona, a o tome se informirao i kod Bulića.

U tu svrhu uputio je u Trogir E. Laszowskog i K. Šegvića. Oni su imali raditi sporazumno s Franom Bulićem i krišom iznijeti kupljeno da ne bi imali neprilika s Centralnom komisijom i austrijskom vojskom, koja je sprečavala izvoz starina iz Dalmacije. Koliko je taj otkup trebalo izvesti u tajnosti vidimo i po tome što je ovoj dvojici bilo naredeno »putovati incognito pogledom na zadaću i svrhu puta«. Već prvu večer kad je Laszowski stigao u Split sastao se s Bulićem. U bilježnici je citiran i dio razgovora koji su ova dvojica vodila. Donosimo gotovo cijelu bilješku, jer iz nje doznajemo da je Bulić bio sporazuman s ovim otkupom. Smatrao je da je bolje da ova vrijedna građa i knjižnica dospiju u Zagreb i tako postanu vlasništvo hrvatskog naroda, kad već austrijske vlasti škrtare, kao i obično, da odobre potrebnu svotu da se otkupi za Split, nego da sve zajedno svrši u Mađarskoj, kao i Tomina Historia. Odnosna bilješka glasi: »Bulić me upozorio na Farlatovu collectanea: Spalatensia, Salonitana, Jadertina, itd. Svaki ovaj Zibaldon svezak vrijedi svakako 500 kruna. Svako je za to, da to nabavi za se Arkiv, jer je pogibelj da će i to otkupiti magjari, kako su jur od Fanfogne kupili Historiju Salonitanu;« kasnije nastavlja: »Bulić kao član centralne komisije (custos) ne smije službeno o mom nastojanju ništa saznati, za to ne može sa mnom u Trogir. Vrlo mu drago, da se kupuje.«

Tom prigodom otkupljeno je sljedeće:

- 128 pergamena XIII—XVIII st.
- 1 glagoljski rukopis iz XVI vijeka (vjerojatno je to rukopis iz XV ili XVI st. koji sadrži Razgovore Grgura Velikoga)
- 1 pergamenski portulan iz XVI st.
- 8 fascikala korespondencije nadbiskupa Garanjina
- 1 svežanj »croatica«
- 5 inkunabula
- 1 diploma
- 22 rijetke hrvatske knjige.

Za sve navedeno isplaćeno je Dominiku Fanfonji 5.500 kruna. U obiteljskom arhivu sačuvan je koncept potvrde na primljeni novac, uz koji je morao biti i popis, ali do sada nije pronađen. Laszowski se interesirao i za Collectanea i za »rukopis«, vjerojatno Historiu Salonitanu, ali mu je Fanfionja odgovorio da se sve to nalazi kod njegova brata u Zadru, a da to namjerava otkupiti dalmatinski vladar. Znači da tada Collectanea nisu otkupljena, a Historia je već bila prodana Mađarima. Kasnije je Fanfionja u razgovoru s Laszowskim to i priznao.

³ Na tabeli je na vrhu obiteljskog grba nacrtan šešir, a sa strana po tri reda kita — biskupski znak. U ovoj istoj rukopisnoj ostavštini sačuvana je, između drugih, i jedna tabela koja donosi popis duša vrličke župe, a sastavljena je vjerojatno od crkvenih lica 1773, dakle isto za nadbiskupa Garanjina. I ovdje je po sredini naslova grb obitelji Garanjin sa šeširom na vrhu i sa po četiri reda kita sa strane — nadbiskupski znak, što je u stvari trebalo biti i na prvoj tabeli.

Po Farlatiju (Illyricum sacrum, Venetiis, 1775, T. 5, str. 293) i po Š. Ljubiću (Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856, str. 138) Garanjin je postao splitskim nadbiskupom već 1765, pa nije jasno zašto je na tabeli biskupski znak, jedino ako se pretpostavi da se radi o greški prepisivača.

⁴ L. Maschek, Repertorio geografico statistico dei luoghi abitati nel Regno di Dalmazia, Zadar 1888, str. VIII i 263.

V. Lago, Memorie sulla Dalmazia, Venecija 1869, tabla VI, str. XXIV.

P. Pisani, La Dalmatie de 1797 à 1815, Pariz 1893, str. 1.

F. Madirazza, Storia e costituzione dei comuni dalmati, Split 1911, str. 49.

G. Novak, Split u svjetskom prometu, Split 1923, str. 140.

Prema naknadno dobivenim podacima od Državnog arhiva u Veneciji anagrafi za venecijanske posjede u Dalmaciji štampani su za god. 1766—70: »Anagrafi delle provincie di Dalmazia ed Albania«, Pinelli, Venezia 1768. pag. 108—119. Za slijedećih pet godina 1770—1775. Državni arhiv u Veneciji nema podataka. Za razdoblje 1780—1784. štampani su za cijelo područje Mletačke republike »Anagrafi di tutto lo Stato della Serenissima Repubblica di Venezia«, Pinelli, Venezia 1780, pag. 127—153., quinquennio 1780—84. sa slijedećim podacima:

I dati statistici appaiono suddivisi per ogni città e distretto e secondo le sotto-notate voci:

- a) ville
case
famiglie nobili
famiglie cittadine
famiglie plebee
famiglie Totali
- b) anime latine
anime greche
anime Totali
- c) putti (fino a 16 anni)
uomini (dai 16 ai 60 anni)
vecchi (dai 60 in su)
putte
donne
ebrei
artisti
artisti e maestranze
marinieri
- d) religiosi secolari
religiosi regolari e monache
religiosi greci
- e) manzi d'aratro
cavalli da sella
animali da soma
animali minuti
animali suini
- f) molini da grano
molini da oglio
schioppi
pistole
palossi spade e sciabole
- g) vascelli e fregadoni
polacche
marciliane
pandore
- h) tartane e tartanelle
trabacoli
pielegni
gaette e barcolette da traghetto.

I ovom prigodom zahvaljujem Drž. arhivu u Veneciji na gornjim podacima.

⁵ I. Rubić, Poljica (geografska studija), Poljički zbornik I, Zagreb 1968, str. 26. Rubić ne citira odakle mu podaci, ali po ciframa je jasno da se služio Bolduovom tabelom.

⁶ Historijski arhiv u Zadru, Spisi providura Boldua 1781—1783, sv. II, poz. I, br. 45.

⁷ Ivan Luka Garanjin mladi (1764—1841) čovjek visoke kulture, u prvom redu prirodoslovac i agronom, ali s daleko širom interesnom sferom, dobro je poznao prilike Dalmacije svojega doba. Fiziokrat, pisao je rasprave o raznim aktualnim problemima, a najviše o mjerama koje bi trebalo poduzeti da se unaprijedi poljoprivreda, pa i zanatstvo, ribarstvo, da bi se poboljšalo ekonomsko stanje u Dalmaciji. U svojem jedinom većem štampanom djelu »Riflessioni economico-politiche sopra la Dalmazia«, štampanom u Zadru 1806 god., koje je zapravo prvi dio njegovih studija, dok drugi nije nikada ni izišao, u napomeni kaže da je na ovim razmišljanjima ili razgovorima počeo raditi 1786. god., a završio ih je 1796. Garanjin je bio frankofil, za svoje doba naprednih ideja pa mu je svakako doba francuske vlasti i najbolje odgovaralo objavljivanju. Pojedine su mu studije štampane u talijanskim časopisima, ali većina nije nigdje objavljena (sačuvane su u rukopisu u obiteljskom arhivu), iako se problemom reforme Dalmacije, kako je on to nazivao, počeo rano baviti. Čitava njegova rukopisna ostavština vrijedna je proučavanja.

⁸ D. Foretić, Tabela enciclopedia del Regno di Dalmazia, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 10, Zadar 1963, str. 291—307.

⁹ G. Cattalinich, Memorie degli avvenimenti successi in Dalmazia dopo la caduta della Repubblica Veneta, Split 1844.

¹⁰ Ostali koji donose brojčane podatke o stanju Dalmacije na koncu XVIII st. služili su se uglavnom podacima Garanjina i Katalinića.

¹¹ Anonimni izvjestitelj o prilikama u Dalmaciji god. 1775/6, opisujući tadašnju civilnu upravu, kaže da 23 mletačka plemića zauzimaju različite položaje u upravi Dalmacije: u Novigradu jedan na dužnosti kapetana i providura; u Klisu jedan na dužnosti providura; u Kninu jedan na dužnosti providura i drugi na dužnosti kaštelana; u Sinju jedan na dužnosti providura, u Ninu jedan na dužnosti kneza; u Makarskoj jedan na dužnosti providura; u Zadru jedan na dužnosti kneza, drugi na dužnosti kapetana, a treći na dužnosti kamerlenga i kaštelana; u Šibeniku jedan na dužnosti kneza i kapetana, drugi na dužnosti kamerlenga i kaštelana, osim toga jedan je još bio kaštelan kaštila sv. Nikole; u Trogiru je jedan bio knez, a drugi kaštelan i kamerlengo; u Omišu je bio providur; u Splitu je jedan bio knez i kapetan, a drugi kamerlengo i kaštelan; u Imotskom providur; na Braču knez; na Hvaru jedan knez i providur, a drugi kaštelan i kamerlengo; na Korčuli je bio jedan knez i kapetan. Za Poljica kaže da biraju upravitelja iz svoga kraja kojega nazivaju veliki knez, a malo njih imaju »Soprintendente« kao Neretva i Vrgorac na turskoj granici (G. Novak, Dalmacija godine 1775/6 gledana očima jednog suvremenika, Starine JAZU 49, Zagreb 1959, str. 43/44).

¹² Ivan Luka Garanjin u svojoj studiji »Dell' Industria«, sačuvanoj u rukopisu, bavi se posebno problemom pomanjkanja zanata u Dalmaciji u glavi III »Delle arti e delle manifatture«. Tu između ostalog kaže: »Non vi è paese ove le arti siano trattate sì male, ed ove sia onerosa la mano d'opera.« Dalje se tuži na odnos prema zanatlijama. Bojenje se u mnogim zemljama uzimalo među daće, pa tko bi tu daću zakupio imao bi ekskluzivno pravo na taj zanat, što je išlo na štetu stanovnika, pogotovo seljaka. Takvo je stanje bilo i u Dalmaciji, u Splitu je pravo na bojadisaonice pripadalo »a quel corpo nobile«, stoga su boje bile tako loše da su naši ljudi bili prisiljeni domaće sukno-ruša bojiti u dalekim krajevima. U Dalmaciji su, po njegovim riječima, postojali samo oni zanati čiji su proizvodi služili za najnužnije potrebe. U cijeloj Dalmaciji nije bilo nijedne peći ni za opeke ni za posude, sve se to uvozilo iz Venecije i iz Ankone. On

smatra da su tome glavni uzroci mali broj stanovništva i vrlo loše ekonomsko stanje, krš i vrlo loši ili nikakvi putevi.

Već spomenuti anonimni izvjestitelj također tvrdi da zanatstvo u Dalmaciji nije uopće razvijeno, što svakako donosi veliki dobitak strancima. On kaže da se sve uvozilo — do papira, a knjige su se štampale u Veneciji (G. Novak, n. dj., Starine JAZU 49, str. 40).

I Dandolo se, opisujući gospodarsko stanje Dalmacije 1807 god., također tuži na zanatstvo, i on kaže da je zanatlija u Dalmaciji malo i to loših (G. Novak, Split u svjetskom prometu, str. 164).

Prema autorima navedenih djela izlazi da je zanatstvo u Dalmaciji druge polovice 18. i početka 19. st. bilo jako zaostalo i da je većina zanatlija bila nestručna. Oni su očevici tadašnjeg stanja i vjerojatno su njihove tvrdnje donekle tačne, međutim, isto je tako vjerojatno tačno da su oni na naše zanatlije gledali s evropskog nivoa. Zapuštenost i ekonomska iscrpljenost Dalmacije nisu dopuštale visoki standard života, pa se u takvim mogućnostima zanatstvo nije moglo razviti do visokog stupnja, a nisu mogli postojati ni svi oni zanati koji su postojali u onim zemljama koje su bile barem i djelomično pošteđene od ratnih vihora, a politički i ekonomski slobodne. Međutim, uza sve to listajući dokumente iz druge polovice 18. st. nailazimo, istina rjeđe, ne samo na zanatlije čiji su proizvodi bili nužni, kao što su pekari, kožari, kovači, itd., nego i na zlatare, graditelje, slikare, što svjedoči o smislu za ljepotu i kulturu stanovanja i kijenja. God. 1784. imamo u Splitu na obali kavanu u čijem je sastavu bila i radionica u kojoj se proizvodio sladoled i dvopek, a iz sačuvanog inventara vidimo da je bila i dosta dobro opremljena, zatim radionicu za štavljenje kože s istina skromnim inventarom, pa voštarnu i bojadisaonicu u vlasništvu obitelji Garanjin, dućane snabdjevene tekstilom i raznom robom potrebnom za svakodnevni život (dokumenti u Historijskom arhivu u Splitu). G. Novak kaže da je u Dalmaciji bilo nekoliko bojadisaonica. Najpoznatnije su bile one u Splitu, tzv. tangarije, koje su se održale od rimskih vremena pa kroz cijeli srednji vijek sve do kraja 19. st., a bojadisale su u prvom redu seljačka sukna (G. Novak, Poljoprivreda Dalmacije u drugoj polovici 18. st., Starine JAZU 50, Zagreb 1960, str. 461—518, bilj. 2).

¹³ O osnivanju cernida i vojnih krajina vidi I. Grgić, Postanak i početno uređenje Vojne krajine Kninskoga kotara pod Venecijom (Starine JAZU 52, Zagreb 1962, str. 249 i dalje).

¹⁴ Konja za jahanje je, prema podacima u tabelama, bilo malo, a taj se podatak slaže i s anonimnim izvjestiteljem, koji kaže da se konji u Dalmaciji vrlo malo upotrebljavaju za jahanje ili luksuz. Pošto nema volova (valjda misli dovoljno, op. p.) oni služe za oranje, za prijevoz priroda iz polja do kolibe i iz kolibe u grad. Konji su vlaški maleni, a koji hoće da se istakne svojim konjem dovodi ga iz Bosne, jer su konji tamo mnogo bolji, samo ovi konji ne mogu dugo izdržati i brzo uginu ili degeneriraju. (G. Novak, Poljoprivreda Dalmacije u drugoj polovici 18. st., n. dj., str. 500).

¹⁵ Za ovce nepoznati izvjestitelj kaže da su za Dalmaciju važne, bogatiji ih seljaci kupuju u Bosni gdje su jeftinije, pa im tako stečena velika stada omogućavaju udoban život i izvjestan luksuz, kako oni na to gledaju (G. Novak, Poljoprivreda Dalmacije itd., n. dj., str. 501).

¹⁶ Za tačnost podataka o blagu ne možemo biti sigurni, vrlo je vjerojatno da su seljaci vlastima prikazivali manji broj glava, jer se travarina »erbatice« plaćala po broju glava koje je pojedina porodica posjedovala.

¹⁷ I padovanski kamp iznosio je 36.5587 ara (F. Madirazza, Storia e costituzioni dei comuni dalmati, Split 1911, str. 432). Po Vj. Maštroviću padovanski kamp odgovara jednoj trećini hektara zemlje, a po Niemannu sadrži 55.495 ara (Vj. Maštrović, Brodarstvo Dalmacije u Prvoj austrijskoj vladavini, Pomorski zbornik 6, Zagreb 1968).

¹⁸ Garanjin navodi da od 600 mlinova za ulje, koliko ih je bilo kada je pisao svoje djelo, a to znači desetak godina poslije Bolduove tabele, samo ih je 5—6 bilo ispravno. Nitko se nije brinuo da ih popravi. Vlasnici zemlje primali su dio ulja na koji su polagali prava i dalje se nisu brinuli u kakvom se stanju mlinovi nalaze (I. L. Garanjin, n. dj., str. 245/6).

¹⁹ Vassèlo, s. m. Vascello, Bastimento maggiore della Fregata. Ogni specie di nave si dice anche Vascello, ma ordinariamente s'intende una nave ad uso di mercanzia (G. Boerio, Dizionario del dialetto veneziano, Venezia 1856).

²⁰ Fregàta, f., nekada mala lađa s veslima, sada jedan od najvećih brodova (veličinom odmah iza brodova od linije), Rječnik hrv. ili srp. jezika JAZU, dio III, Zagreb 1887—1891.

²¹ Polàcha, s. f., Polacca, Fregatone, Bastimento Veneziano tagliato a poppa quadrata, che porta un albero di mezzano, uno di maestro, e uno buompreso (G. Boerio, n. dj.).

²² Marciliana o marsiliana spada u jedrenjake koji su se počeli graditi na prijelazu iz 15. u 16. st. i služili su u trgovačke i ratne svrhe. U ovu grupu idu i velike »barze« koje je koristila Venecija, turske maone, orche, nordijske »fluche« i drugi (Enciclopedia italiana di scienze, lettere e arti, Istituto della enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani, Roma MCMXXXVII—XV, sv. XXIV, str. 353).

²³ Tartàna, s. f., Tartana, Barca pescareccia a due alberi e di vela latina. Tartana pescareccia (G. Boerio, n. dj.).

Prema pregledu plovliva Rovinja iz 1806. može se smatrati da su brigantini, trabakuli, a djelomično i bracere, bili korišteni u trgovačke svrhe, dok su tartane, leuti i njima slični, kao i ostali čamci, većim dijelom bili ribarski (A. Bastoli, Razvojni put

ribarskih brodova i čamaca, Pomorski zbornik 4, Zadar). Prema statistici ribarskih brodova u Chioggi za god. 1780. među te brodove spadali su: »Nascare ossia Tartane, Tartane mezzane, Pieleggi grossi, Sardellere, Pieleggi piccoli, Bragazzi ad uso di Tartana, Tratte grandi« (B. Stulli, Borba oko ribolova u obalnom moru Istre, Rovinj i Chioggia u XVIII st., Split 1955, str. 29).

²⁴ Trabacolo, trabakul, trtalun.

Trabacolo, s. m., Trabacco o Trabaccolo, specie di bastimento grosso che serve agli usi mercantili, e non può bordeggiare perchè ha il fondo chiatto, e come dicesi dà Costruttori, a rombo tondo (G. Boerio, n. dj.).

²⁵ Pielegho, s. m., Nome d'una Barca di mare a tre alberi della forma del Trabaccolo, e di portata minore di cento tonnellate. La voce nostra vernacola deriva forse dal latino Pelagus, mare, essendo appunto il Pielegho quella barca grossa pescareccia che s'espone con più sicurezza ai pericoli del mare nella pesca (G. Boerio, n. dj.). U 18. st. »pieleghe« je posjedovala i obitelj Garanjin i koristila ih u trgovačke svrhe.

²⁶ Gajeta, f., poveća je lađa, nepokrivena, s jednom katarkom (Rječnik Akademije, n. dj., dio III, Zagreb 1887—1891, str. 90).

²⁷ Anonimni izvjestitelj piše da je u predjelima gdje je Krka plovna vidio samo male lađe koje on naziva »cannoe«. To su zapravo trupice, jer dalje govori da su bile učinjene iz jednog debla, da su u njih mogla stati dva, najviše tri čovjeka i da narod takve lađe naziva »zoppoli« (G. Novak, n. dj., Starine 50, str. 498).

Copuli, lađe i lađe prema Basioliju su ladve prva plovila kojima je naš ribar lovio ribe na Jadranu, a nastajala su na onim područjima koja su obilovala šumama. Pod imenom »zopulo«, »copulik«, »barcam zopulum vel batelum«, spominju se u statutu grada Trogira, Hvarske komune, Cresa, Lošinja i Paga, u ugovoru između ribara s Korčule i Dubrovčana, prije 15. st., a po Fortisu, trupice su tako nazivali i stanovnici Vinodola (A. Basioli, n. dj., str. 281, 282, 284).

Što se tiče ribarstva, anonimni pisac kaže za svoje doba da je ono jedna od najunosnijih grana dalmatinske privrede, ali kao ni u drugim granama, tako ni u ovoj ne znaju Dalmatinci umanjiti troškove, a podići dobit (G. Novak, Rudarstvo i iskorišćavanje rijeka i mora u Dalmaciji u XVIII st., Starine JAZU 52, Zagreb 1962, str. 8). Međutim, Garanjin u spomenutom rukopisu prikazuje drugačiju situaciju za njegovo doba. On kaže da se uza svo bogatstvo raznih vrsta riba, ribarstvo u Dalmaciji od nekoliko godina unazad približava potpunom izumiranju. Smatra da je tome uzrok mirno razdoblje bez ratova, u kojem su se ljudi vratili poljoprivredi, što u ranijim ratnim vremenima nisu mogli.

²⁸ I. Rubić, n. dj., str. 248.

²⁹ Fortis pak donosi podatak o dvostrukom broju stanovnika. On kaže da je u Poljicima u to doba bilo cca 15.000 stanovnika, koji su se dijelili u tri grupe: ugriče, potomke bosanskih plemića i plebejce, u stvari težake. Grada nije bilo nijednog. (A. Fortis, Viaggio in Dalmazia, Venezia 1774, str. 92).

³⁰ Anonimni izvjestitelj na nekoliko mjesta posebno govori o Poljicima. Tako kaže da se Poljica ističu marljivim i boljim vodenjem poljodjelstva (G. Novak, n. dj., Starine JAZU, 50, str. 510). To isto kaže i Garanjin u rukopisu u kojem daje prijedloge za unapređivanje poljodjelstva. On se divi naprednosti Poljica u odnosu na područje koje ih okružuje (rukopis u Historijskom arhivu u Splitu).

³¹ Za pojedine podatke o Poljicima mnogo mi je pomogao dr Jure Marušić, na čemu mu i ovim putem zahvaljujem.

³² Pri zbrajanju pojedinih i vertikalnih i vodoravnih rubrika, u obje su se tabele autorima uvukle greške. Horizontalne zbrojeve smo korigirali (oni se odnose samo na zbrojeve stanovništva) samo u sumarnim ciframa po teritorijama (kopnena Dalmacija, otočna i Mletačka Albanija) i u konačnom zbroju. Vertikalni su zbrojevi na Boduovoj tabeli već ranije bili korigirani olovkom i s tim je korekturama donosimo. Na Condulmerovoj smo tabeli korigirali vertikalne zbrojeve na slijedećim rubrikama: za kopneni dio Dalmacije za rubriku građanske obitelji i sitno blago, za otočni dio Dalmacije zbroj stanovnika katolika i zbrojeve hladnog oružja, za Mletačku Albaniju zbroj djevojaka te logično za te podatke, zbrojeve konačnih cifara. Za Rab u rubrici katolici (anime latine) naznačeno je 4036 i to je jedina vjeroispovijest na tom otoku. Međutim, kad autor tabele tu sumu unosi u konačni horizontalni zbroj bilježi je kao 4306. Ovu grešku nismo korigirali, jer koji je od ta dva podatka tačan ne možemo ustanoviti.

Na Condulmerovoj tabeli u sumarnim rubrikama prenesim za konačni zbroj pogrešno su preneseni pojedini vertikalni zbrojevi, i to: za kopneni dio Dalmacije u rubrikama plemićkih obitelji (292), građanskih obitelji (1432), dječaka do 16 god. (37321), muškaraca do 60 god. (45716), staraca (8327), obrtnika (1096), katolika (141773), ukupni broj duša (183905), sitnog blaga (846743), livada u privatnom vlasništvu (3293).

Za otočni dio Dalmacije preneseni su pogrešni zbrojevi u rubrikama: obrtnika (641), katolika (37117), ukupno duša (39669), hladnog oružja (2569).

Za Mletačku Albaniju pogrešno su preneseni u rubrikama: građanskih obitelji (185), pučkih obitelji (1163), grkoistočnjačkih svećenika (202), stanovnika katolika (7228), grkoistočnjaka (15642), ukupno stanovnika (24974), krupnog blaga (4090), mlinova za žito (72), te gajeta i drugih sitnih lada (242).

U priloženoj tabeli sve smo te zbrojeve korigirali prema zbrojevima pojedinačnih cifara i na osnovu tih korektura ispravljen je i konačni zbroj.